SZKC_212_01

Falvak – kultúrák I.
A csángó kultúra

szka212_01_diak.indd 4 2007.10.07. 16:51:29

D1
A CSÁNGÓ HIMNUSZ SZÖVEGE ÉS KOTTÁJA

CSÁNGÓ HIMNUSZ

Petrás Mária
Diószén

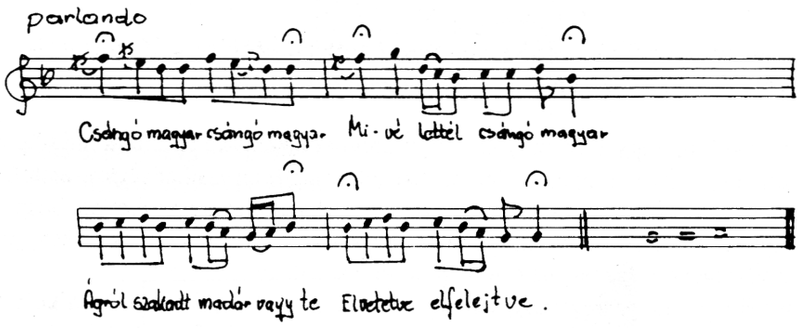

Csángó magyar, csángó magyar,
Mivé lettél csángó magyar?
Ágról szakadt madár vagy te
Elvetetve, elfelejtve.

Egy pusztába telepedtél,
Melyet országnak neveztél,
Most se országod se hazád,
Csak az Uristen gondol rád.

Idegen nyelv bébortya nyom,
Olasz papacskák nyakadon.
Nem tudsz énekelni, gyónni
Anyád nyelvin imátkozni.

Én Istenem hova leszünk
Gyermekeink s mi elveszünk,
Melyet apáink őriztek
Elpusztították szép nyelvünket.

Halljuk áll még Magyarország,
Uristenünk te is megáldd
Hogy rajtunk könyörüljenek
S elveszni ne engedjenek.

Mert mi is magyarok vagyunk
Még Ázsiából szakadtunk,
Uristen sorsunkon segíts,
Csángó magyart el ne veszítsd.

(Forrás: Az I. Magyarországi Csángó Fesztivál, [k. n.], [h. n.] 1991.)

D2
EGY CSÁNGÓ CSALÁDRÓL KÉSZÜLT FOTÓ

Petrás János és családja, Bogdánfalva (Moldva), 1933 (Domokos Pál Péter)

(Fotó: Bihari Anna – Pócs Éva: Képes magyar néprajz. Corvina Kiadó. Budapest, 1985, 18. oldal)

D6
CSÁNGÓ NÉPDALOK SZÖVEGE ÉS KOTTÁJA

Párosító

MOLDVA (Lészped) -II.

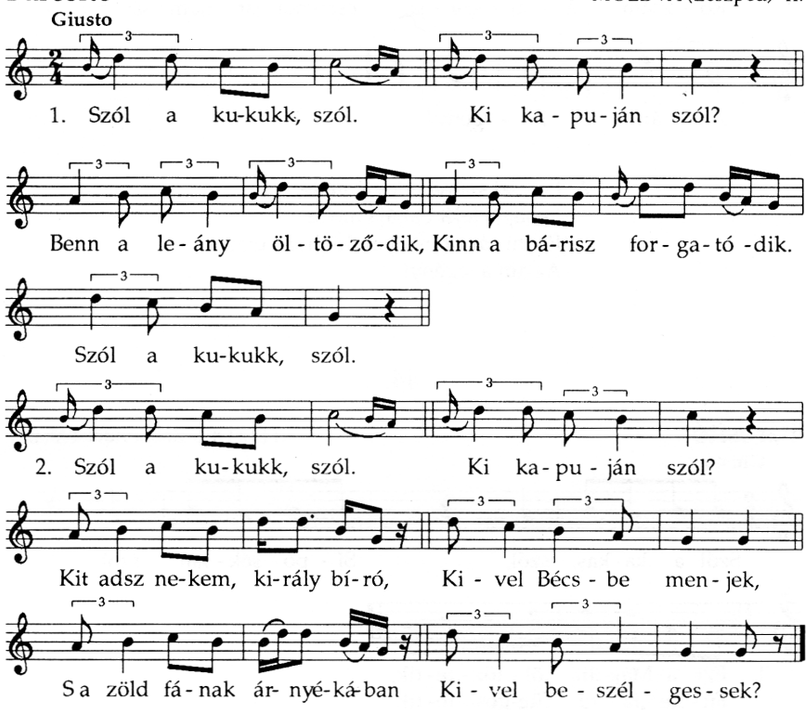

3. János öccsével,
János öccsével.
Szép ő maga, szép gúnyája,
Gyöngyös dolomántja.

4. Szól a kukukk, szól,
Ki kapuján szól?
János öcsém zöld erdőben,
Fénylik a kard az övében,
Szól a kukukk, szól.

Szómagyarázat: bárisz = bariz (román) = hárász kendő

MOLDVA (Lészped) - II.

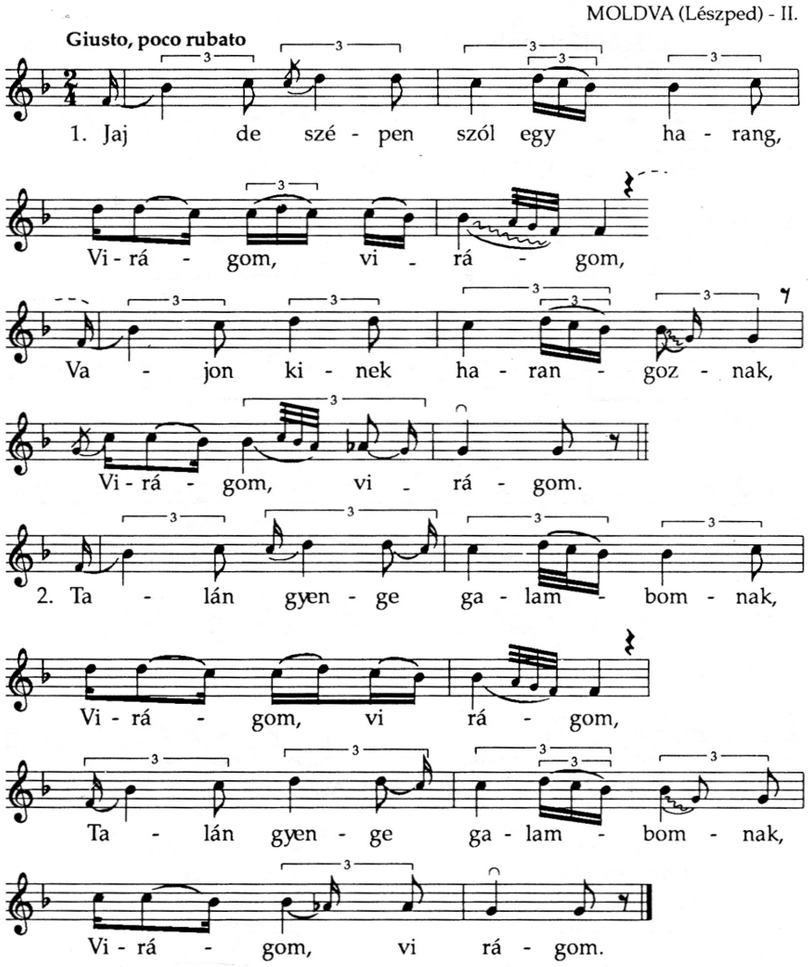

3. ‖: Tavaszi szél vizet áraszt,
Virágom, virágom, :‖

4. ‖: Minden madár társat választ,
Virágom, virágom, :‖

5. Hát én immár kit válasszak,
Virágom, virágom?
Én tégedet, s te engemet,
Virágom, virágom.

Esti ének

MOLDVA (Lészped) -II.

Parlando, rubato

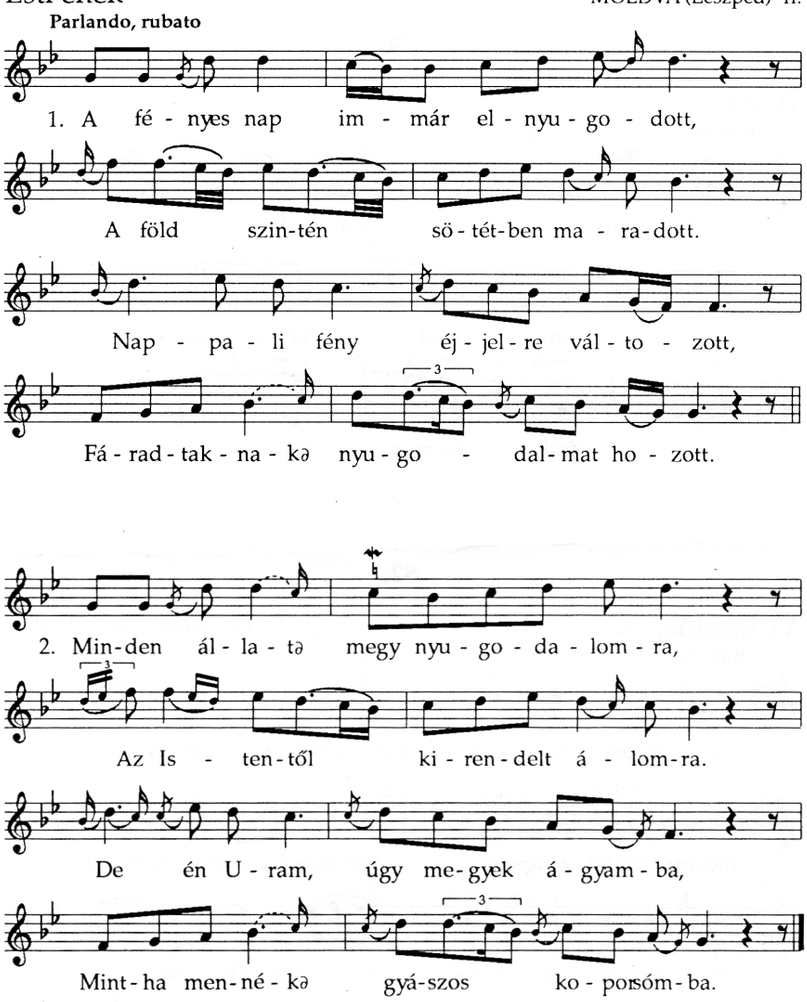

3. Midőn ágynak adom a testemet,
Deszka közé zárhatom éltemet.
Hosszas álom érheti szememet,
A kakasszó hozhatja végemet.

4. Vessünk számot hát, édes Istenem,
Hogy lelkemet ne kelljen féltenem,
Hogy lehessen bátrabban szólanom,
Midőn meg kell előtted állanom.

5. Színed előtt minden nap elesem,
De Te lettél Atyádnál kezesem.
De megbocsáss, mert szívemből szánom,
Könyvek miatt szememben nincs álom.

6. Az ágyamba zokogva költözöm,
Vánkosomat könyvemmel öntözöm.
Ha megtartasz holnapi napodra,
Nem fordítom azt megbántásodra.

Szómagyarázat: könyvek = könnyek

(Forrás: Bodza Klára – Paksa Katalin: Magyar népi énekiskola. Magyar Művelődési Intézet. Budapest, 1994., 45., 81. és 163. népdal)

D3
FORRÁSOK A MOLDVAI CSÁNGÓ KULTÚRA TANULMÁNYOZÁSÁHOZ

1.
Moldvai csángó települések

A moldvai csángók a Keleti-Kárpátok és a Prut folyó között élő magyarság. Legnagyobb csoportjuk a Keleti-Kárpátokban eredő, az Aranyos-Besztercébe futó kisebb folyók (Tatros, Uz, Szalonc, Ojtoz, Tázló) völgyeiben él. Népi kultúrájuk a folytonos székely kivándorlás miatt erős székely hatást mutat (mintegy 40 falu); a nevezetesebbek: Pusztina, Frumósza, Csügés, Tatros, Onest, Diószeg. Archaikusabbak az Aranyos-Beszterce torkolatvidékén lakók (kb. 30 falu), melyeket a kutatás „déli csángókként" tart számon. Közülük nevezetesebbek Bogdánfalva, Trunk, Lészped, Forrófalva, Klézse, Gajcsána. A legősibb nyelvű és kultúrájú „északi csángók" a Moldva folyó Szeretbe ömlése táján, Románvásár városa közelében élnek (10-15 falu). A nevezetesebbek Szabófalva, Pildeszt, Balusest.

A túlnépesedett Székelyföldről a török idők múlásával a patakok, folyók völgyén szivárogtak át a székelyek. A bojárok szívesen fogadták őket üres birtokaikon, amelyeken úgynevezett rezes, vagyis részes falvak jöttek létre. A rezesek szabad embernek tartották magukat, akik a használatra átvett földeket, kaszálókat, erdőket egymás között osztották fel, akárcsak az otthon maradt székelyek.

A föld megművelésében sok vonás a Székelyföldre emlékeztet. Az ekéket sokáig Háromszékről hozták, az aratás menete is hasonlított az otthonihoz. Moldvában a két-, illetve háromnyomásos földművelést viszont nem ismerték. A többszöri szántás sem volt szokásban, hanem a földbe elszórt magot alászántották.

A kukorica a 17. század második felében jelent meg, és a 18. században terjedt el. Moldvában a kölest szorította háttérbe, és a mindennapi élelmezés egyik fontos tényezője lett. A kukorica mellett a szőlő termesztése vált általánossá. A kukorica és a bor volt az a két mezőgazdasági termék, amiért a moldvai magyarok erdélyi, székelyföldi fát, de különösen kézműipari termékeket tudtak cserélni. Gyakori és kedvelt foglalatosságuk közé számított a méhészet.

A moldvai magyarok nagyobbrészt folyók, patakok mellé települtek. A halászathoz mindenki értett legalább annyit, hogy egy ebédhez szükséges halat ki tudjon fogni; erre az asszonyok is vállalkoztak.

A moldvai csángó falvak településszerkezetében két fő típus különíthető el. Az egyik csoportba azok a falvak tartoznak, amelyek egymáshoz közel eső, több apró településegységből, katumból (román čatun = tanya) fokozatosan olvadtak össze faluvá. A másik csoportba tartoznak azok a zárt településű falvak, amelyeknek terjeszkedésében egy központi magból a székek, végek felé rajzás vehető észre. A „tanyás" településű falvak csoportjába tartozik például Bogdánfalva, Lészped, Gorzafalva. A zárt településű falvak csoportjába sorolható például Klézse. A telkek elrendezése sokszor mutatja a nagycsaládi, nemzetségi szervezet nyomát. A nagy telekkel rendelkező apa fiai és vői között felosztotta telkét. Az apa háza a telek belső részén állott, onnan egy zsákutca vezetett ki az utcáig, amelyet kapuval el is zártak. Az utca többnyire a családfő nevét viselte. Például Lészpeden Ződ János István ulicájában (utcájában) öt Zöld nevű fiú és egy „bekerült" nő él.

A csángók építkezésének alapanyaga régebben a fa volt. Mikor ennek következtében csökkent az erdők területe (például Roman vidékén), az I. világháborútól kezdve a csángók oszlopvázas házakat építettek, amelyeknek közeit befonták, és szalmával összegyúrt

sárral rakták be. A Tatros mellékén terjedt el a szalmás vályogtéglából épített, úgynevezett kirpics ház. A faépítkezést az utóbbi évszázadban a földépítkezés váltotta föl.

(Balassa Iván: A határainkon túli magyarok néprajza és a Magyar néprajzi lexikon moldvai magyarok szócikke nyomán)

2.
A moldvai csángók története
A moldvai magyarok első csoportjai többségükben Észak-Erdélyből vándoroltak ki a 13–14. században. A következő századokban – amikor a moldvai fejedelemség a Magyar Királyság hűbérese volt – gyarapodott a számuk. Moldva uralkodói szívesen fogadták a kézművességben, szőlőművelésben és az udvari szolgálatokban jártas magyarországi nemeseket és jobbágyokat. A földműveseknek kiváltságokat is biztosítottak. A moldvai magyarok közt találtak menedékre a Dél-Magyarországról elmenekült magyar husziták is, akiknek papjai itt fejezték be Biblia-fordításukat a 15. században.
A 16. században, a középkori Magyar Királyság hanyatlásával megrendült a moldvai magyarok társadalmi helyzete. Kiszorultak a városokból, és sokat szenvedtek a török-tatár pusztításoktól. Soraikat a Rákóczi-szabadságharc (1703–1711) és az 1848–49-es magyar forradalom és szabadságharc menekültjei, valamint a határőrszolgálat, a nehéz jobbágyszolgáltatások elől kivándorló székelyek állandóan gyarapították. A 17. században a pápa missziós területté nyilvánította a többségben görögkeleti ortodoxok által lakott Moldvát. A területre rendelt lengyel és olasz papok fokozatosan elszakították a moldvai magyarokat az anyanyelv templombeli használatától. A 19. század második felében Románia rendelettel is megerősítette ezt a gyakorlatot. A moldvai magyarok anyanyelvi iskolái csak 1947 és 1955 között működtek. Ilyen körülmények között a moldvai magyarok archaikus nyelvjárást és népi kultúrát őriztek meg. Nyelvük és kultúrájuk sok román hatást is mutat. A moldvai magyarok száma mintegy 40-50 ezerre becsülhető.

(A Magyar néprajzi lexikon moldvai magyarok szócikke nyomán)

3.
Csángó szokások, népköltészet, a csángó nyelvjárás
Régebben a fonó volt a moldvai magyar falvakban az egyetlen szórakozási lehetőség. Itt kezdődött az ismeretség, a barátkozás, az udvarlás, majd a párválasztás is. A szokás a közelmúltban is általános volt: téli estéken a lányok beültek a fonóba, és párosító („pároztató") dalokat énekeltek. A guzsalyasban sorra kerültek az úgynevezett kisguzsalyas dalok, amelyekben a lányok a legényeket gúnyolták ki. A fonóban a balladák legszebb klasszikus változatai is elhangzottak. A régiek mellett az új balladák is eljutottak Moldvába, különösen azért, mert a moldvaiak együtt katonáskodtak a székely és más erdélyi magyar legényekkel.
A népköltészeti alkotások között jelentős a keservesek száma, melyekben vagy az élet nehézségei miatt panaszkodnak, vagy a szerelem gyötrelmeit éneklik meg.
Minden falunak, sőt falunként minden nemzedéknek megvannak a maga jó énekesei és mesemondói. A falu lakossága számon tartja ezeket a nótafákat, mesemondókat, és mint jeles embereket tisztelet veszi őket körül. A mesemondók már gyermekkorukban kitűnnek: játék közben ők a hangadók, később a fonóban vagy más társas összejövetelen ők a kezdeményezők és a szervezők.
A moldvai csángók népzenéje a legrégibb hagyományokat őrzi. A díszítések gazdagsága jellemzi. Az idegen hatások közül főleg a román hatás a dallam- és szövegátvételekben nyilvánul meg.

Táncaikkal kapcsolatban a szakemberek megállapították, hogy ritka a férfiak szólótánca, mely egykor az erdélyi magyarokat annyira jellemezte. Néhány páros tánc emlékeztet az erdélyiekre. Időnként táncolnak csárdást is, ami azonban új keletű szokásuk. Ezzel szemben a lánc- és körformájú – román eredetű – táncok általánosabbak.
A moldvai magyar falvakban az év utolsó éjszakáján és az újév hajnalán általános volt a hejgetés szokása. Sokszor 30-50 legény is összeállt legszebb ruhájukban, és elosztották maguk között a feladatokat. A kürtös vagy fejedelem az egész társaság vezetője; a hégető a szöveget mondta, majd szedte az adományokat, és egy harangot (csengőt) tartott a kezében. A dobos csak a kalácsot gyűjtötte. Egy furulyás is volt közöttük mindig. Néhány legény a bikát – amely nem más, mint egy dob – tartotta és verte, a többi fiú pedig ostorral pattogtatott. A fejedelem az óév estéjén 9-10 óra körül megfújta a kürtöt, mire a legények összegyülekeztek, és elindultak a faluban. Leginkább leányos házak ablakánál álltak meg, ahol a hégető elkezdte a mondókáját, amelybe a furulya és a dob is bekapcsolódott. „Adzson Isten jó estét. Jó estét kívánok a házigazdának és minden családzsának. Kérjük mük magikat szépen, engedzsék, hodzs húzzuk edzs borozdát keresztülibe s edzset hosszába. Még a kis ostorokból madzskat sattancsatok és a szájatokból vigan álldzsátok. Hajtsátok, pajtások…” Ekkor egy kis szünetet tart, mert ilyenkor csak az ostorok pattogása, illetve „hahó” vagy „hej, hej” kiáltások hallatszanak. A szöveg a búza útját kíséri végig, a vetéstől az aratáson és az őrlésen át a sütésig. Végül kérik, hogy „az Úr Isten őrizze meg mezeinket a kőesőtől. Adzson magiknak egészséget, hodzs tudzsanak munkálni.” Néhány helyen behívják őket, megkínálják, majd valamennyi pénzt is adnak az elmaradhatatlan kalács mellé. A hégetés a reggeli miséig tart.
A Szent István-hagyományok sokáig éltek a moldvai csángók között. Húshagyó kedden például azt mondták a csángók Szabófalván: „Szent István napjait csinálják”. Ilyenkor kimentek a nyári tánchelyre, amit többnyire még vastag hó borított, és ott körbe-körbe táncoltak, hogy letapossák a havat. Közben a rongyos ruhákba felölözött álarcos legények, a matahalák (a román *matahala*, *ijesztő* jelentésű szóból) riogatták a leányokat és a velük incselkedő legényeket.
A moldvai magyar nyelvjárás nem használja a magyar nyelvújítás során keletkezett szavakat. A román hatás a szókincs valamennyi rétegét érintette. Néhány fogalomkör (közigazgatás, szervezetek, katonáskodás, technika) szókincse nagymértékben kölcsönszavakból áll. A nyelvtani rendszer sokkal zártabb, így a román hatás nyomait ritkán lehet felfedezni.

(Balassa Iván: A határainkon túli magyarok néprajza „A moldvai magyarok” című fejezete nyomán)

4.
Csángó fazekasság, csángó szőttesek
A moldvai magyar fazekasipar egy régiesebb szintet is megőrzött, mert a főző cserépedények itt sokkal tovább megmaradtak, mint a Székelyföldön. Három nagy fazekasközpont alakult ki: a Roman, a Tázló és az Ojtoz vidéki. A Tázló vidéki Kisszaloncon egyszer égetett fekete edényt készítettek, amellyel nagy területet láttak el. A legnagyobb központ az Ojtoz völgyében Gorzafalva, ahol 360 fazekas is dolgozott. Készítményeik között a csiprok (csuprok) fordultak elő legnagyobb számban, ezért nevezték őket gorzafalvi csiprosoknak. Készítettek még fazekakat, kancsókat, tányérokat, táválokat (tálakat), gombos fedőket és pénztartókat is. Csak az edény szájára tettek mázt, egyébként egy fésűszerű szerszámmal hullámvonalasan díszítették.
A magyarok a háztartáshoz és öltözködéshez szükséges textíliák nagy részét maguk állították elő, így a kendertermelés igen jelentőssé vált. Jellegzetes moldvai hagyomány Bogdánfalván, hogy a kenderföldeket leányágon örökölték.

A juh gyapjának és bőrének földolgozásakor román hatásra utalnak a mértani díszítések. Még a gyapjú megszövésére használt gombosguzsaly is román jellegű, éppen úgy, mint azok a gyapjúterítők, amelyeket a csángó asszonyok nemcsak maguknak szőttek, hanem a környező és távolabb élő román lakosok számára is.

(Balassa Iván: A határainkon túli magyarok néprajza „A moldvai magyarok" című fejezete nyomán)

D4
KÉPEK A MOLDVAI CSÁNGÓK ÉLETÉRŐL

Az alábbi képeket jól használhatjátok a csángókról szóló gyűjtőmunkátokhoz, a készülő plakáthoz.

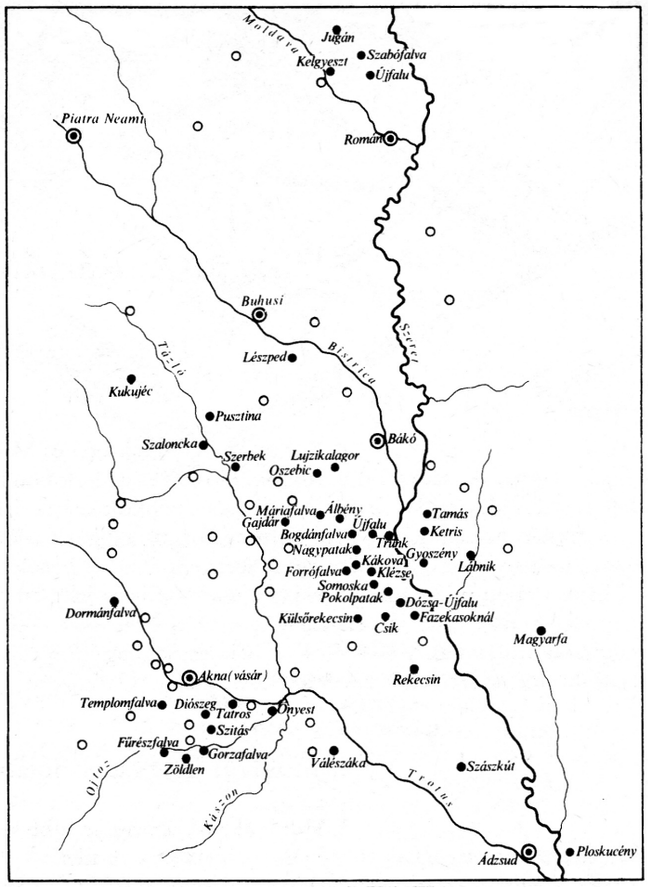

1. Moldvai csángó lakosságú települések 1947 és 1959 között. A fekete ponttal jelölt falvakat felkeresték a nyelvjárás- és néprajzi gyűjtők.

(Márton Gyula és ifj. Kós Károly nyomán. In Balassa Iván: A határainkon túli magyarok néprajza. Gondolat. Bp., 1989, 222. o.)

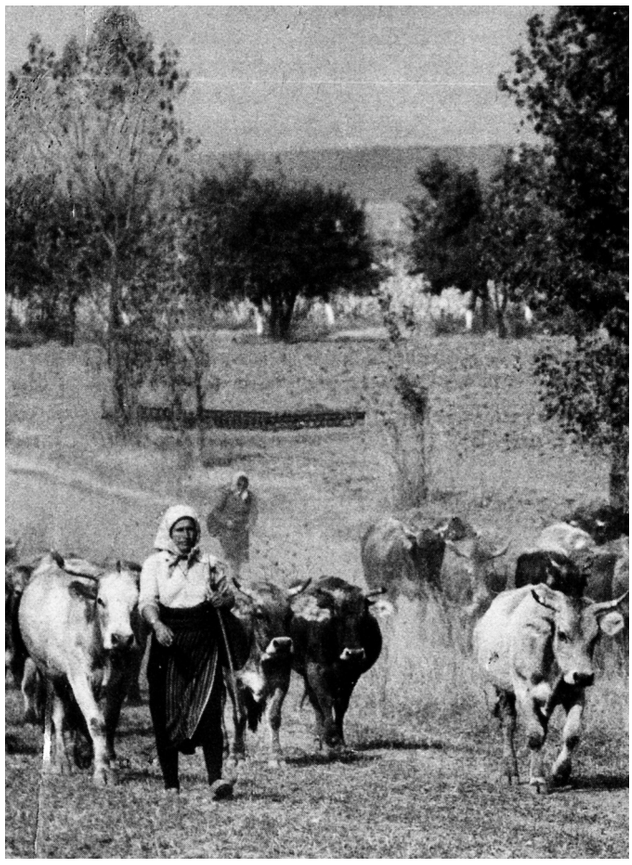

2. Csordahajtás. Bogdánfalva (Moldva)

(Forrás: Korniss Péter, 1975. In Balassa Iván i. m. 225. o.)

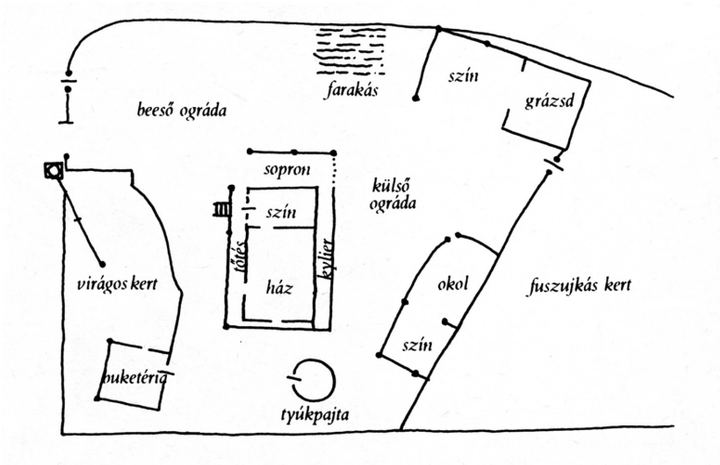

3. Moldvai csángó telek kettős udvarral. Klézse, Moldva.

(Ifj. Kós Károly nyomán. In Balassa Iván i. m. 227. o.)

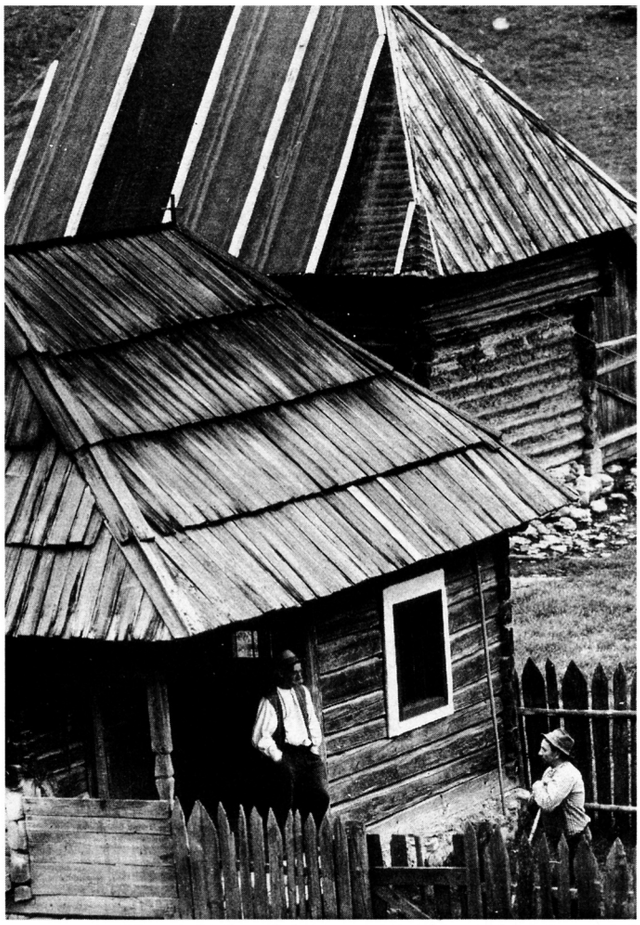

4. Ház és pajta. Lészped (Moldva)
Boronafalú tapasztott ház. Butea (Moldva)

(Halász Péter, 1979. In Balassa Iván i. m. 228. o.)

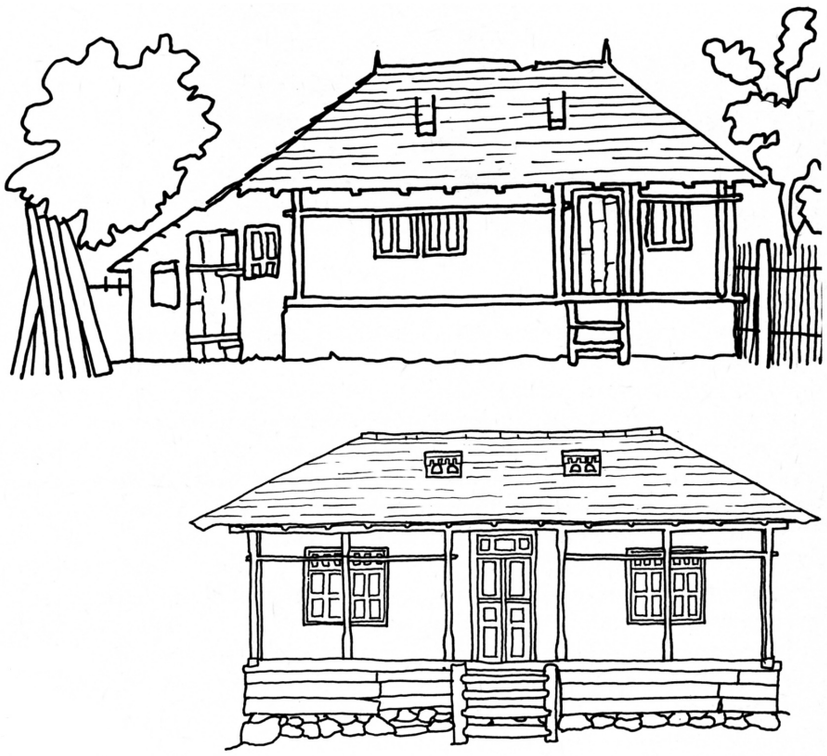

5. Lakóházak formái. Trunk Moldva

(Bogdánfalva. ifj. Kós Károly nyomán. In Balassa Iván i. m. 229. o.)

6. Fazekas készítmények, Pusztina (Moldva)

(Ifj. Kós Károly nyomán, In Balassa Iván i. m. 230. o.)

7. Csángó asszonyok (Három nemzedék)

(Korniss Péter felvétele. In Beke Görgy: Csángó passió. Melléklet.)

8. Csángó fazekasedény

(A szerző felvétele)

9. Csángó menyasszonyi kendő

(A szerző felvétele)

10. Szőttes, Pusztina

(A szerző felvétele)

11. Csángó jegyajándék, a nőt és férfit jelképező, egymásba illeszthető két darabja
(A szerző felvétele)

D5
VALLOMÁSRÉSZLETEK A CSÁNGÓK 20. SZÁZADI TÖRTÉNETÉNEK SORSFORDULÓIRÓL

Gyermekkor, a 20. század eleje
Akkor puliszkát ettünk, kenyír nem igen vót. Csak amikor elmentél Bákóba, akkor kaptál vajegy kinyeret. Ha adtak el. Sz nem mentünk Bákóba, mert Bákó messze vót. Fel kellet ülj szekerbe, hogy menj az ökrökvel, az ünőkvel [tehenekkel], hogy véj vajegy kinyret. Akkor puliszkecskát örökké, puliszkecskát örökké! Úgy örvendtek szegény gyermekek, mikor elment Bákóba, hozta kenyérkét. Jaj, tátika hozta kenyérkét!
[18. o.]

Kilenc farkas kilenc erdőkön, kilenc nagyhegyeken, kilenc patakon, megtalálkozott a boldogságos Szent Szűz Máriával. Azt kérdezte édes urunk anyja: Hova mentek, farkasok? Menyünk az aranyfához, hogy együk meg az aranyaknát. Akkor azt mondta a Szent Szűzmária: Ne menjetek az almához, menjetek ahhoz az állathoz, vegyétek le a rossz betegséget erről az állatról, fogatokkal harapjátok, nyelvetekkel nyaljátok, hogy legyen tiszta, mint a Jézus Krisztus urunknak az arca. Háromszor mondja. Vízbe olvas. Veszen egy késet vagy bicskát, s habardossa, csinál keresztet, vet egy keresztet a vízbe ... Az állat megissza, vagy teszi bele az ételibe, valamibe, s attól jött meg…

A régi életforma végső szétzúzása, 1961–1963
Béjöttek, elszéledtek a faluba puszkával, fegyverekvel – mind szekuriszt ruhába –, mentek, ijesztgettek, a népség bújdosott, mint a zegér bújdosik a macskától. Idehaza búttok el a zembeek, ölték meg verésvel őköt, hogy íródjon bé a kollektívbe [termelőszövetkezetbe]. Muszáj, ha nem íródtál, üttek meg egészen.
[161. o.]

Öregkor. Pusztuló értékek, pusztuló nyelv, 1963–1989
Honnan származunk? Kik vagyunk? Hogy honnat származunk, hogy vagyunk itt magyarok, azt nem tudja senki. De azt tudom, hogy a nyelv vész el! A nyelv vész el! Helyibe jönnek bé szaak mind románul, mind románul! Ne mondjak többet, egy ötven év múlva nem beszélnek lesz senki magyarul! Ha így menen a baj. Ezek a fiatalok, ez a generáció, mellik tud moszt, a gyerekek mind románul beszélnek, mind románul, egyrészt nem es akarja tudni, hogy mik magyarok vagyunk.
[188. o.]

Ébredő reménység. A Ceausescu-rendszer bukása, 1989–1990
Nagy mizérába [nyomorúságban] vótunk Nicolájval [Ceausescu hatalma idején] erősen! Miután összegyütték a fődeket, kellett menni dolgozni nekik! Oda! Mennyit [amennyit] adtak, nem vót elég, hogy az ember egyék is belőle, s tartson is valamit. Mellikek vótak tehetősb emberek, azok még rúgdosták, még lopdosták, még sántak, mit sántak, se az illien szegény ember, mint én, én nem tudtam menni. Me nekem azt mondja a tíz parancsolatba, a hetedikbe: NE LOPJ! A tizedikbe azt mondja: semmi jószágát ne kívánd meg a zembernek, me vétek! Egy része nem nézte azt. Becsületes emberek kicsin [kevesen] vótunk, kicsin maradtunk. Pedig itt minden vasárnap öt mise van!
[195. o.]

Ki kell bujjék a folyó a víz tetejire, sz a zigazszág az út közepire. Hogy mennen az út közepin. Azt doriljuk [kívánjuk] mik! Legyen igazság! Értődjünk az egészvel! Ne legyen

kiválasztva magyar sz romántól, sz román magyartól. Bölcsszek legyünk! Hányszor gyülünk, kedveszek legyünk. Sz beszéllünk! Jó tanás leen közöttünk! Jöjjön a zigazszág ki a zút közepire, sz a hazúgszág menjen a kert mellett lebújva!
[197. o.]

Olyan hamar eltűnt a magyar szó! Csak egyszer románul fogtak. Tudja, akkor az öregek nem es tudtak románul. De most már értenek ők es. Tudja, én most elmenek oda Csíksomlyóra. Vótam a fiamval Gyergyóba es, ott magyarul mondják a misét. Mikor kifogyott az imádság, akkor kaptam észbe, hogy magyarul mondják. Met elrománosodtunk…
[206. o.]

Ha így adta a Jóisten, így kellett teljék. Én eleget kereszkedtem, hogy ne legyen rossz, de ha a zIszten által így vót kirendelve, kell vigyük a keresztet. Met én szerettem lenne boldog legyen, de hát nem bírtam én... Így telik... Én félek a haláltól azét, hogy nem tudom, mire menünk ottan esz. Számítottam, hogy itt esz kínlódtunk, szenvedtünk, sz ott esz ki tudja, mire menünk. Met nem bírjuk tudni innet, hogy lesz ott. Csak a jóiszten, aki fenn van, ő tudja az illieneket. Ezt a rendet tudom, meg vagyok iszonyodva evvel a szok bajval, kínval, szenvedészvel. Dehát a Jóisztennek ez a szent akaratja!
[213. o.]

(Forrás: Gazda József: Hát én hogyne siratnám… Szent István Társulat. Bp., 1993)